

UN ARYBALOS PROCEDENT DE LA NECRÒPOLIS DE MILMANDA (Vimbodí)

Esther RAMÓN SARIÑENA

L'any 1986 entrà a formar part del Museu Comarcal de la Conca de Barberà un lot de peces procedents d'una necròpolis d'incineració, d'època segurament paleoibèrica, situada a la partida de Milmanda, al terme de Vimbodí. La donació l'efectuà el Sr. Ramon Vidal i Rull, que havia exhumat les restes i que amablement ens ha facilitat tota mena d'informació per intentar reconstruir aquest jaciment. La necròpolis va ser localitzada pel mateix Ramon Vidal l'abril de 1975 quan, en un indret pròxim a Milmanda, s'efectuaven treballs d'anivellació de terrenys amb una màquina, a conseqüència dels quals començaren a aparèixer fragments de ceràmica. El resultat fou una necròpolis plana d'incineració, sembla que de reduïdes dimensions, similar a les que han estat localitzades i excavades a d'altres indrets, com per exemple, a la zona del Baix Ebre: Mas de Mussols a Tortosa (Maluquer 1987 a), Mianes de Santa Bàrbara (Maluquer 1987 b), o L'Oriola (Esteve 1974).

Actualment, l'indret on se situa el jaciment és una petita parada d'ametllers, al costat d'un turó poc elevat, el qual —prospectat per nosaltres mateixos, juntament amb els Srs. Maties Solé i Ramon Vidal— no proporciona cap vestigi arqueològic. En un dels extrems de l'indret hi ha una caseta amb un terra encimentat pels voltants, que segurament segella l'única zona verge de la necròpolis.

Aspecte actual de la necròpolis de Milmada.

Sembla ser que el difunt era cremat junt amb aquells objectes que havia estimat en vida, en un lloc segurament fora del recinte de la necròpolis (ja que, de moment, no s'han trobat restes de les pires funeràries); tot seguit els ossos eren recollits, rentats i dipositats dintre d'una urna de terrissa, que se segellava amb una tapadora. Aquesta urna era traslladada a la necròpolis i situada en un forat cilíndric excavat en el tapàs o la roca, anomenat *loculi*; al seu voltant es dipositava l'aixovar, és a dir, aquells objectes que s'havien cremat amb el difunt (armes, petits recipients ceràmics, o fins i tot alguns elements d'ornament personal: sivelles, fíbules, braçalets de bronze, etc.). Aquest aixovar ens pot indicar l'estatus social del mort, així com, de vegades, el sexe i àdhuc l'edat.

A la necròpolis de Milmanda únicament es recuperaren les restes de set urnes, algunes incompletes. El fet que totes les tapadores recuperades apareguin fragmentades ens fa suposar que les sepultures es trobaren a poca profunditat, malmeses segurament per les tasques de conreu que s'han anat efectuant al llarg del temps en aquesta zona.

Malgrat això, en una de les tombes s'identificà l'existència d'un túmul, un cercle de pedres que mesurava aproximadament 0'60 m de diàmetre. Dintre del túmul aparegueren dos compartiments: en un hi havia una urna d'orelletes que contenia les restes del difunt, envoltada d'un aixovar o dipòsit funerari més o menys ric; a l'altre, un vas de terrissa (l'únic fet a torn

de tots els que aparegueren al jaciment): es tracta d'un *arybalos* corinti del qual ens ocuparem més endavant.

Amb totes les característiques que presenta l'enterrament, el túmul i el tipus d'aixovar que contenia, podem pensar que es tractava d'un personatge masculí, segurament un guerrer, que devia tenir una certa importància dins de la seva comunitat.

La totalitat de les urnes de Milmanda són de terrissa feta a mà, així com els vasos de les ofrenes (una tasseteta i un vaset globular), a excepció de l'*arybalos* esmentat.

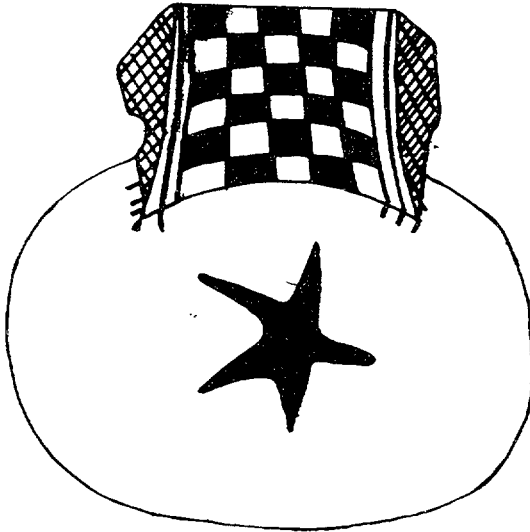
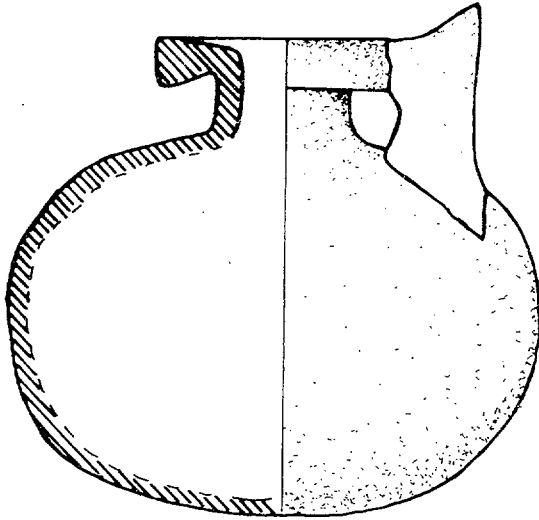
Tres d'aquestes urnes presenten un perfil en "S", fet que habitualment es considera de tradició antiga; les altres dues responen a perfils globulars, del tipus anomenat "d'orelletes", que en altres jaciments apareixen elaborades a torn. Aquestes darreres presenten, tant en el vas com en la tapadora, dos apèndixs o anses (les «orelletes») que encaixen de manera que ambdues peces es poden lligar amb una corda, un filferro o un bastonet de fusta, a fi de precintat l'urna.

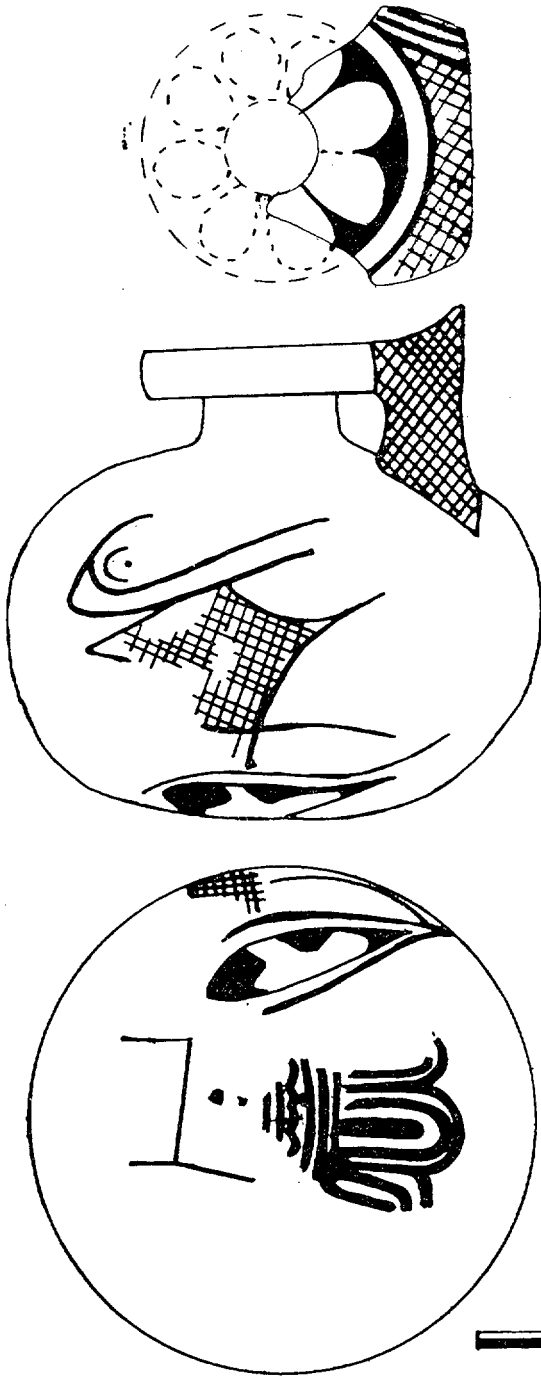
A més dels recipients ceràmics, es recuperaren diverses denes de collaret, alguna de pasta vítreia; en bronze tenim una fibula de peu colzat amb ressort bilateral i fragments d'altres, sivelles d'un únic ganxo, pinces, cadenetes i petits penjolls; en ferro hi ha ganivets, puntes i regatons de llances; també aparegué una fusaiola, segurament pertanyent a una tomba femenina¹.

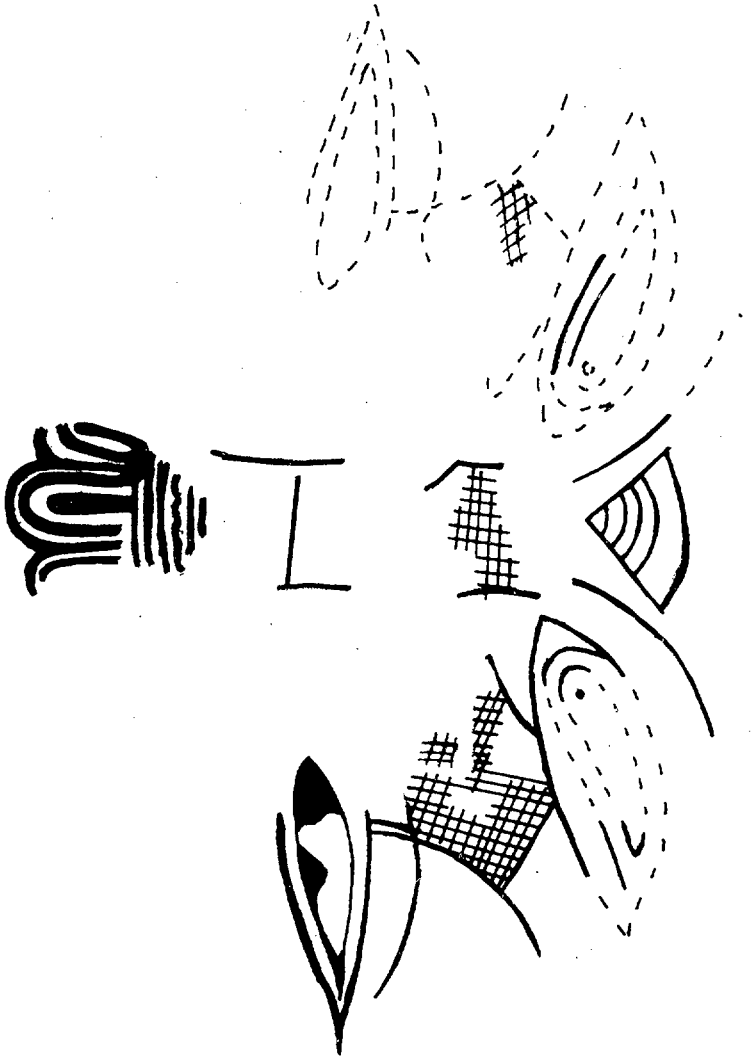
Totes aquestes peces, actualment en estudi, tenen paral·lels en els aixovars de les necròpolis del Baix Ebre anteriorment citades. Entre totes aquestes peces, possiblement la més destacable és l'esmentat *arybalos*. Es tracta d'un recipient de petites dimensions (uns 7 cm d'alçada i 6'7 cm de diàmetre màxim), de pasta de color gris groguenc, molt fina i depurada. El cos és globular, lleugerament aplanat a la base, així com a la part superior; d'aquesta surt un estret coll cilíndric, no massa elevat, del qual es perllonga la boca, en forma de disc, lleugerament obliqua a l'interior. A la part posterior presenta una ansa força ampla, de secció rectangular, que surt de la vora i arriba fins al primer terç del cos.

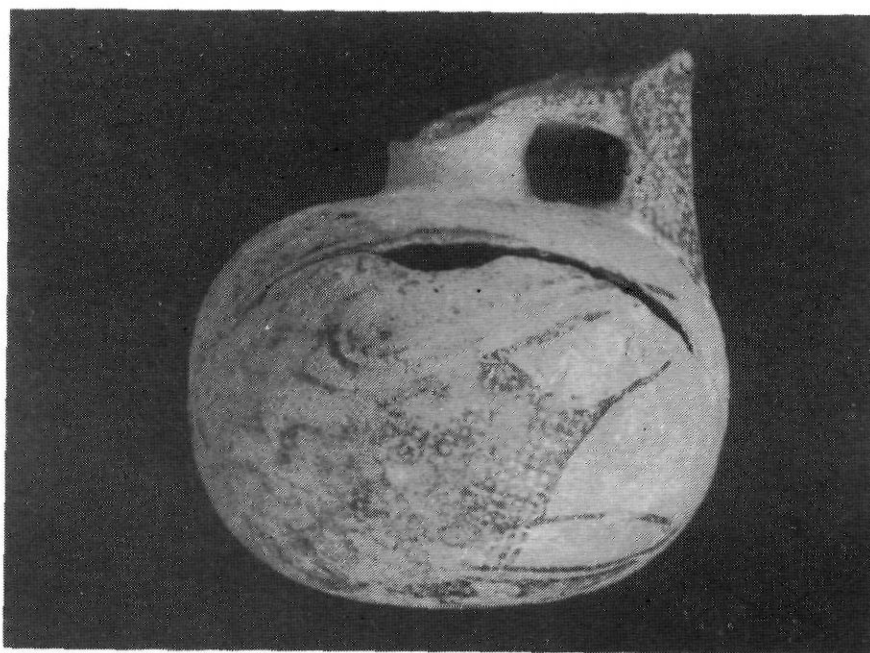
Tota la peça apareix decorada amb un vernís negre, molt degradat, formant diversos motius. El motiu central, que ocupa el front, els laterals i el fons, embolcalla la peça: en ell s'observen dos grans ulls i un cos alat reticulat, així com una cua d'ocell al fons, formada per òvals. Aquesta representació és molt possible que sigui la d'un animal mitològic alat: una sirena, una esfínx, etc., tan freqüents en les decoracions de les ceràmiques

1.— Les fusaioles són peces per al fus i corresponen a una activitat tèxtil que és realitzada per les dones.

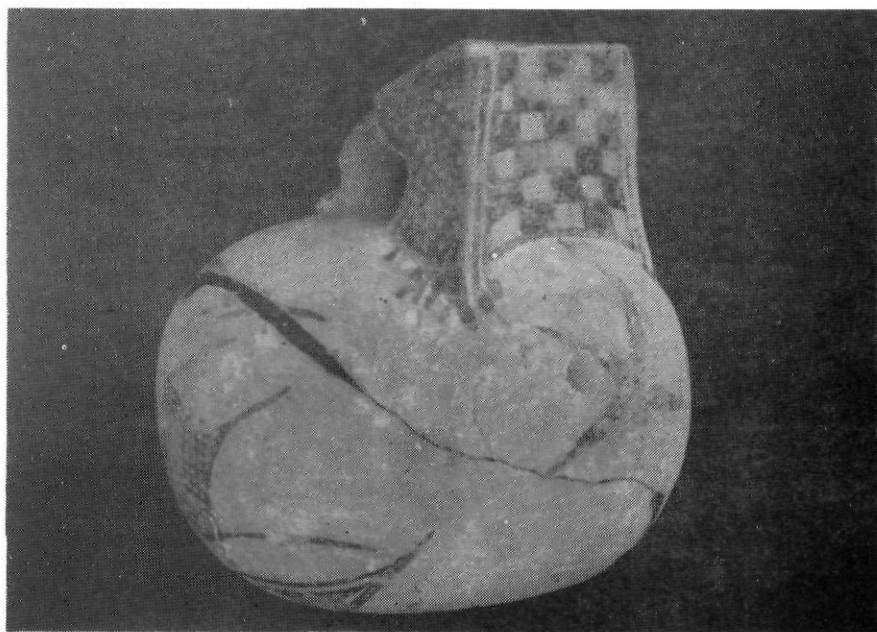
Perfil dret.

Perfil esquerra.

Vista frontal.

Darrera.

gregues. Per altra banda, els ulls recorden les decoracions d'altres tipus ceràmics de les produccions àtiques, com serien els *kylix* oculats.

Al darrera d'aquesta figura apareix un estel de cinc puntes; i, a la part superior de la vora fragmentada, hi ha una sèrie de pètals que devien formar una roseta. L'ansa té una decoració escaquejada al front i de retícula als costats.

Els *arybalos*, com els *alabastrons*, eren vasos que es feien servir com a contenidors de perfums. És per això que tenen un coll molt estret, igual que el forat de sortida, mentre que la vora, de forma discoïdal, facilita l'abocament de l'oli perfumat. El seu ús podia ser domèstic; tradicionalment s'associen als ambients femenins, tot i que, més freqüentment, apareixen representats en els vasos pintats que mostren escenes d'atletes a les palestres, cosa que fa suposar que devien contenir l'oli perfumat per a ungir-se². És per això que a la Grècia continental es troben *arybalos* en llocs com Olímpia o Delfos, on se celebraven els jocs olímpics i pítics (respectivament), i on encara avui dia es poden observar les restes de sengles palestres. Malgrat tot, en un moment donat, a l'Àtica es generalitzaren aquests tipus de recipients com a ofrenes per als morts, idea o costum que s'exportarà juntament amb l'objecte.

No hi ha dubte, doncs, que l'*arybalos* de Milmanda era un objecte molt preuat per a l'individu amb qui es va trobar enterrat, i més si tenim en compte que tracta d'una peça importada d'indrets llunyans, segurament de Corint, on es fabricaven aquests tipus ceràmics, tot i que no podem oblidar que existien produccions occidentals i àdhuc imitacions indígenes, com l'apareguda a la necròpolis de Mas de Mussols (Maluquer 1987 a).

Corint fou, als voltants del segle VII a. E., una ciutat molt apreciada per les seves produccions ceràmiques, que exportà pràcticament per tota la Mediterrània. Aquesta activitat s'incrementarà cap a finals de segle, moment en què arriben a fabricar-se en sèrie. La major part de les produccions de Corint eren els contenidors de perfums, ocasionalment amb tendència a la mimiatrització; l'exemplar de Milmanda té, tanmateix, unes dimensions normals.

Els *arybalos* no són massa freqüents a les nostres contrades. Actualment es conserven tres exemplars, catalogats com a corintis, en el Museu Arqueològic de Sant Pere de Galligants (Girona), procedents d'Empúries³. També en la necròpolis de Mas de Mussols n'aparegué un, tot i que ha perdut

2.— En el Museu Arqueològic Nacional d'Atenes hi ha una cràtera (Núm. 18797) de ceràmica àtica de figures roges, en la qual hi ha representat un grup de joves, un dels quals aboca oli d'un *arybalos* a les mans d'un altre (*Mind and body athletic contests in ancient Greece* [catàleg de l'exposició], Atenes 1989, p. 171, núm. 57).

3.— Informació facilitada per la seva directora, M. Aurora Martín.

totalment el vernís i, per tant, la decoració.

Naturalment, a Grècia és una forma freqüent, tot i que no massa abundant. N'hem constatat exemplars en diversos museus, sempre procedents de Corint, o de tallers molt pròxims a la ciutat antiga; així, podem citar els exemplars dels Museu Arqueològic Nacional d'Atenes, a la vitrina 42, Sala 52, entre els quals identificarem un vas amb idèntica decoració que l'exemplar de Milmada (núm. 14933) i d'altres molt similars; els del Museu de Corint; els d'Epidaure; o els del Museu de Delfos (Sala 1a, vitrina 1).

És característic d'aquests vasos que la decoració embolcalli la peça, adaptant-se al seu volum globular. Per altre part, també són freqüents les decoracions d'aus (cignes) o d'animals mitològics alats (sirenes, esfínx, arpies), així com les rosetes i flors de lotus, motius orientalizants. Aquests motius apareixen en el nostre exemplar i també en els tres d'Empúries, un dels quals (núm. 16 de l'inventari del museu) presenta la cua d'òvals al fons i una roseta a la part superior de la vora, semblant al de Milmanda.

Sembla possible, doncs, que es tracti d'una peça importada, probablement de Corint, és a dir, de la Grècia continental. Però, com arribà fins a les nostres contrades? Recordem que des del 575 a. E., data de la fundació d'Emporion (primera meitat del segle VI a. E.), la presència grega al litoral català és força important. No obstant, hem de tenir en compte que en els seus inicis no posseïa la magnitud que observem durant els segles V i IV a. E.

Per altra banda, tradicionalment s'admet una etapa comercial anterior a la data de fundació d'Emporion, en la qual haurien pres part grecs, fenicis, i fins i tot etruscs. Aquesta etapa està documentada per la presència, en els poblats indígenes dels Països Catalans i en general de tot el litoral mediterrani, de materials importats anteriors al segle VI. De moment, però, aquests materials són poc abundants a les nostres terres.

No hem d'oblidar tampoc l'existència d'una colònia fenícia a les Balears: *Ebusus* (Eivissa). La presència de materials importats per fenicis es constata a diversos jaciments del nostre entorn; un bon exemple serien els escarabeus apareguts a Can Banyís, Banyeres (Vilaseca/Solé/Mañé 1963) o els de la necròpolis de Mas de Mussols (Maluquer 1987 a), entre d'altres.

Segons el malaguanyat Dr. J. Maluquer de Motes (Maluquer 1969) hi ha suficients indicis com per confirmar un comerç fenici a la desembocadura del riu Ebre des del segle VII a. E., ja que es tracta d'un indret idoni per a la posterior distribució cap a l'interior. Aquestes manufactures, no necessàriament de procedència fenícia⁴, devien penetrar cap a l'interior per

4.— Els fenicis eren els comerciants per excel·lència i ens feien arribar els productes de Grècia, d'Egipte, etc., és a dir, de tots aquells indrets per on passaven.

les vies fluvials, com el ja esmentat Ebre tot i que, en el cas de Milmanda, no hem de deixar de considerar el Francolí.

Quant a la cronologia, les produccions d'*arybalos* ocupen tot el segle VII i l'inici del VI a. E. El fet d'haver-se trobat en una tomba ens fa suposar una possible amortització anterior de l'objecte, aleshores la datació del moment en què es diposità en el *loculi* seria lleugerament més moderna.

Per altra banda, sembla que la resta de materials que componen els aixovars pertanyen a un mateix període. Si comparem aquestes peces amb les de la necròpolis de Mas de Mussols i de Mianes, comprovem una gran similitud; fins i tot es podria pensar que totes provenen d'un mateix taller, que tradicionalment se situa en la zona del Baix Ebre. Els motius decoratius de les sivelles, per exemple, són gairebé idèntics, per no parlar de les fíbules, i dels diferents objectes d'habillament personal.

Si les peces provenen d'un mateix taller, o no, és una hipòtesi que no podem confirmar fins que no completem l'estudi de tot el conjunt i hom realitzi les corresponents anàlisi.

Nogensmenys, pensem que la necròpolis de Milmanda es podria situar cronològicament en la primera meitat del segle VI a. E., quedant oberta la possibilitat de remuntar-se fins a les darreries del VII a. E.

La presència d'un *arybalos* a Vimbodí estén encara més l'àrea de difusió de les importacions trobades en la costa catalana. És per això que creiem interessant de continuar investigant la zona.

Montblanc-Barcelona, setembre de 1988.

Bibliografia:

Autors diversos: *Mind and body athletic contexts in ancient Greece* (catàleg de l'exposició), Atenes 1989.

G. Camporeale, E. Paribeni, V. Saladino: *La collezione Constantini*, Firenze (Florència) 1985.

F. Esteve: *La necrópolis ibérica de la Oriola, cerca de Amposta (Tarragona)*, "Estudios Ibéricos", V, València 1974.

J. Maluquer de Motes: "Los Fenicios en Cataluña", a *Tartessos y sus problemas*, "V Symposium Internacional de Prehistoria y Arqueología Peninsular" (Jerez de la Frontera, 1968), Barcelona 1959, 241-250.

J. Maluquer de Motes (a): *La necrópolis paleoibérica de "Mas de Mussols", Tortosa (Tarragona)*, Barcelona 1987.

J. Maluquer de Motes (b): *La necrópolis paleoibérica de Mianes en Santa Bàrbara (Tarragona)*. Barcelona 1987.

R. Olmos: *Cerámica griega*, "Guías del Museo Arqueológico Nacional", 1, Madrid 1978.

R. Olmos: *Museo Arqueológico. Catálogo de los vasos griegos, 1*, Madrid 1980.

S. Vilaseca, J. M. Solé, R. Mañé: *La necrópolis de Can Canyís (Banyeres, provincia de Tarragona)*, "Trabajos de Prehistoria del Seminario de Historia Primitiva del Hombre", VIII, Madrid 1963.